

چالش های بهبود عملکرد ضابطین دادگستری در تقابل با متهم

دکترای فقه و مبانی اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد قم

پیمان عباسیان

حقوق کیفری و جرم شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

امیر آقامحمدی قندیلو

چکیده

رسالت اصلی ایجاد ضابط، کشف حقیقت در پرتو حفظ حقوق متهمین در پیشامد های مختلف اجتماعی است، علی‌الخصوص اینکه با پیشرفت تکنولوژی و افزایش طرق بزهکاری، حقیقتا فرآیند کشف حقیقت دشوار شده است. رعایت حقوق متهم از جمله مباحث مهم مطرح در دستگاه قضائی است و حفظ این حقوق ارتباط مستقیمی با عملکرد ضابطین دارد که از چالش های مهم نظام کیفری می باشد. ضرورت رعایت اصل دادرسی عادلانه ایجاب می نماید که حقوق دفاعی متهم در کنار اقدامات کشف حقیقت با تفسیر های سلیقه ای ضابطین پایمال نگردد. چرا که ضابطین دادگستری به عنوان عوامل اجرایی دستگاه قضا، نقش کلیدی مفید و غیرقابل انکاری در روند رسیدگی به پرونده های قضائی دارند. الاخص که گزارش ارسالی آنان موجب صدور رای نیز باشد. اگرچه رسیدگی کیفری بر عهده مقام قضائی است اما مقام قضائی برای انجام وظایف خود نیاز به همکاری ضابط قضائی دارد. این تحقیق با روش کتابخانه ای (توصیفی- تحلیلی) ضمن بررسی وظایف ضابطین، بر آن است که راهکارهایی در راستای کاهش چالش های نظام دادرسی ارائه دهد. آنچه عاید است، سیستم دادرسی را مجبور می کند تا در حوزه کشف علمی جرائم، زیر ساخت های خود را تقویت کرده و با آموزش شیوه های علمی نوین جرم یابی، آموزش مبانی دادرسی کیفری، رعایت حقوق قانونی متهم، تمام توان خود را بکار گیرد تا از چالش های فردی و سازمانی کاهش یافته و میزان رضایت شهروندان از خدمات انتظامی افزایش یابد.

ضابطین دادگستری، نظام کیفری، اتهام، حقوق متهم، مظنون، کشف حقیقت

واژگان کلیدی:

طبقه‌بندی JEL: فقه - حقوق - جزا و جرم شناسی - حقوق بین الملل - حقوق خصوصی

Scientific Journal of Modern
Jurisprudence and Law

Print ISSN: 2717- 1469
Online ISSN: 2717 - 1477

Profile in ISC, SID, Noormags,
Magiran, Ensani,
GoogleScholar
www.jaml.ir

fifth year, Issue 18

Pages 1-13

Challenges to improving the performance of judicial officers in dealing with the accused

Peyman Abbasian PhD in Jurisprudence and Islamic Fundamentals, Islamic Azad University, Qom Branch

Amir Aghamohammadi Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Central Tehran Branch
Ghandilo

Abstract

The main mission of creating a bailiff is to discover the truth in light of protecting the rights of the accused in various social incidents, especially since with the advancement of technology and the increase in criminality, the process of discovering the truth has become difficult. Respecting the rights of the accused is one of the important issues raised in the judicial system, and protecting these rights is directly related to the performance of bailiffs, which is one of the important challenges of the criminal system. The necessity of observing the principle of fair trial requires that the defendant's defense rights, along with the measures of discovering the truth, are not violated by the bailiffs' subjective interpretations. This is because bailiffs, as executive agents of the judicial system, play a key, useful and undeniable role in the process of handling judicial cases. In particular, the report they submit also leads to the issuance of a verdict. Although criminal proceedings are the responsibility of the judicial authority, the judicial authority needs the cooperation of the bailiff to carry out its duties. This research, using a library method (descriptive-analytical), while examining the duties of bailiffs, aims to provide solutions to reduce the challenges of the judicial system. What is gained is that the judicial system is forced to strengthen its infrastructure in the field of scientific crime detection and to use all its power by teaching new scientific methods of crime detection, teaching the basics of criminal proceedings, and respecting the legal rights of the accused, in order to reduce individual and organizational challenges and increase citizens' satisfaction with law enforcement services.

Keywords: Judicial officers, criminal system, accusation, rights of the accused, suspect, discovery of the truth

JEL Classification: Jurisprudence - Law - Criminal and Criminology - International Law - Private Law

مقدمه

(انوری، ۱۳۷۸: ۴۸) و در زبان حقوق، مامورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان یا سایر مقام های قضائی در کشف جرم، تحقیق مقدماتی، حفظ آثار و دلایل آن و جلوگیری از فرار و پنهان شدن متهم، به موجب مقررات قانون اقدام می نمایند. (صادق منش، ۱۳۵۱: ۴۱) ماده ۲۸ قانون آئین دادرسی کیفری، ضابطین دادگستری را به این نحو تعریف کرده است که ضابطین دادگستری مامورانی هستند که تحت نظارت و تعلیمات دادستان در کشف جرم، حفظ آثار و علائم و جمع آوری ادله وقوع جرم، شناسایی، یافتن و جلوگیری از فرار و مخفی شدن متهم، تحقیقات مقدماتی، ابلاغ اوراق و اجرای تصمیمات قضائی، به موجب قانون اقدام می کنند.

۱-۲-۲- متهم

متهم در لغت از ریشه ی وهم و به معنی گمان و خیال آمده و جمع آن اوهام است. (بندریگی، ۱۳۷۹: ۶۹۵) و به لسان حقوقی متهم کسی است که تهمت متوجه اوست و هنوز رسیدگی به جرم مورد تهمت شروع نشده و اگر هم شروع شده باشد، با رای لازم الاجرا پایان نیافته و در مقابل مجرم استفاده می شود. (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۴: ۶۱۴) به عبارتی متهم یعنی کسی که به عنوان فاعل، کاری کرده است که آن کار جرم محسوب می شود. در حقیقت کسی که جرمی به او نسبت داده شده و به منظور صحت یا عدم صحت این ادعا مورد پیگیری قرار گیرد. در تضاد با متهم، مجرم وجود دارد، کسی که اتهام منتسب به وی در دادگاه محرز باشد و بر عمل او مجازاتی در قانون پیش بینی شده باشد.

۱-۲-۳- شاکی

ضابطین دادگستری و نهادهایی که در این چارچوب عمل می کنند، نقش مهمی در کشف حقیقت، حفاظت و حراست از حقوق بزه دیده و بزهکار ایفا می کنند. یکی از چالش هایی که در خصوص عملکرد ضابطین مطرح است، رعایت حقوق متهم در زمره کشف حقیقت است. تعقیب مرتکبین جرائم، دستگیری متهمین و تحقیق از آنان بایستی مبتنی بر رعایت قوانین و با دستور قضائی و بر مبنای ارتباط و تعامل صحیح و منطقی اجزا و عناصر فرآیند کیفری صورت گیرد و از اعمال هر گونه سلیقه شخصی و سو استفاده از قدرت و یا اعمال هر گونه خشونت اجتناب شود. نظام کیفری ایران دارای پنج مرحله فرآیند کلی است که عبارتند از: کشف جرم، تعقیب متهم، انجام تحقیقات مقدماتی، صدور رای و اجرای مجازات، که کشف جرم، نقطه ی آغازین رسیدگی کیفری است و نقش ضابط در دستگاه رسیدگی کیفری، نقش وسیعی است، گستره ی این نقش، ضابطین را با مباحث مختلفی رودررو می سازد که ماموران علاوه بر دستورات مراتب فرماندهی، در مواردی توسط شاکی نیز برای کشف جرائم یا کشف مجرم تحت فشار قرار می گیرند. متهمانی که حقیقت را کتمان می کنند یا سکوت اختیار می کنند، کشف حقیقت را با دشواری مواجه کرده و ضمن اطاله دادرسی، موجب انحراف در رسیدگی از مسیر عادلانه می شوند. (داج، ۱۳۸۲: ۵۸)

۱-۲-۲- تعاریف و مفاهیم

۱-۲-۱- ضابطین دادگستری

ضابط در لغت به معنی مباشر، عامل، نگهدارنده، حفظ کننده، حاکم و سلطان در اداره کشور آمده است.

یا ماموران یاد شده بلافاصله در محل وقوع جرم حضور یابند و یا آثار جرم را بلافاصله پس از وقوع مشاهده کنند. (ب) بزه دیده یا دو نفر یا بیشتر که ناظر وقوع جرم بوده اند، حین وقوع جرم یا بلافاصله پس از آن، شخص معینی را به عنوان مرتکب معرفی کنند. (پ) بلافاصله پس از وقوع جرم، علائم و آثار واضح یا اسباب و ادله جرم در تصرف متهم یافت شود و یا تعلق اسباب و ادله یادشده به متهم محرز گردد. (ت) متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، قصد فرار داشته یا در حال فرار باشد یا بلافاصله پس از وقوع جرم دستگیر شود. (ث) جرم در منزل یا محل سکنای افراد، اتفاق افتاده یا در حال وقوع باشد و شخص ساکن، در همان حال یا بلافاصله پس از وقوع جرم، ورود ماموران را به منزل یا محل سکنای خود درخواست کند. (ج) متهم بلافاصله پس از وقوع جرم، خود را معرفی کند و وقوع آن را خبر دهد. (چ) متهم ولگرد باشد و در آن محل نیز سو شهرت داشته باشد.

۱-۲-۶- جرائم غیر مشهود

غیر مشهود یعنی ناپیدا، هر گاه جرمی شرایط مندرج در ماده ۴۵ قانون آئین دادرسی کیفری را نداشته باشد، جرم غیر مشهود تلقی می شود. در واقع جرمی که از لحظه ی ارتکاب آن مدت زمانی سپری شده باشد و هیچ آثار و علائمی از خود بر جای نداشته باشد و بعد ها بنا به هر علتی کشف شود، جرم غیر مشهود است. جرمی که به شکل مخفی انجام شده و توسط اشخاص مشاهده نشده باشد.

۱-۳-۳- طبقه بندی ضابطین دادگستری

۱-۳-۱- ضابطین عام

شاکی در لغت به معنای گله کننده، دادخواه، فریادخواه، عارض، متظلم و دست بردارنده به دادخواهی آمده است. (دهخدا، ۱۳۳۷: درحروف شین) ماده ۱۰ قانون آئین دادرسی کیفری، شاکی را فردی معرفی می کند که از وقوع جرم متحمل ضرر و زیان گردیده و تعقیب مرتکب را درخواست کند که اصطلاحاً بزه دیده می گویند. واژه بزه دیده در ایران تا قبل از سال ۱۳۱۹ مجنی علیه بکار می رفت، و به بزه، جنحه و جرم و به بزهکار نیز مجرم می گفتند. (توجهی، ۱۳۷۷: ۴۸)

۱-۲-۴- اتهام

اتهام به معنای افترا زدن، بهتان زدن، تهمت زدن، بدنام کردن، گناه بستن می باشد. مفهوم اتهام به این شکل است که بعد از وقوع جرمی، اسناد و مدارکی اتهام ارتکاب جرم را به فرد متهم نسبت دهد. تفهیم اتهام از وظایف بازپرس یا دادیار در هنگام شروع تحقیقات در خصوص جرائم است. این تفهیم اتهام باید طوری باشد که متهم به سادگی آن را درک و پذیرش یا عدم پذیرش اتهام انتسابی را اعلام کند.

۱-۲-۵- جرائم مشهود

مشهود یعنی آشکار، بارز، پدیدار، پیدا، روشن، ظاهر، واضح، معلوم و هویدا، که آنچه از نوشته های دکتر ایرج گلدوزیان نمایان است جرم مشهود، جرمی است که مرتکب در حین ارتکاب جرم، دستگیر و دلایل جرم قابل جمع آوری باشد، از نظر دکتر عباس زراعت نیز جرم مشهود، جرمی است که وقوع یا آثار آن مورد مشاهده ی ضابطین دادگستری قرار گیرد. ماده ۴۵ قانون آئین دادرسی کیفری نیز موارد زیر را مشهود می داند: الف) در مرئی و منظر ضابطان دادگستری واقع شود

ضابطینی هستند که صلاحیت دخالت آنها محدود به جرائم خاص یا شرایطی معین است و در غیر از آنها، حق مداخله و اقدام ندارند. ماموران و مقاماتی که به موجب قوانین خاص در حدود وظایف محوله ضابط دادگستری محسوب می شوند، از مصادیق ضابطین خاص فی المثل می توان به: ۱- رؤسا و معاونین زندان نسبت به امور مربوطه به زندانیان ۲- مأمورین نیروی مقاومت بسیج سپاه پاسداران ۳- نیروهای مسلح با تصویب شورای عالی امنیت ۴- سایر مأموران به موجب قوانین خاص از جمله: فرماندهان هواپیما، مأموران جنگل بانی، مأموران شکاربانی، مأموران سازمان بنادر و کشتیرانی، گمرکات کشور، اعضای سپاه پاسداران، مأموران وصول عایدات دولت و کشف قاچاق، مأموران محافظ سازمان میراث فرهنگی، مأموران پلیس انتظامی راه آهن، مأموران وزارت جهاد کشاورزی، مأموران وزارت نیرو، بازرسان سازمان تامین اجتماعی، مأموران وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، مأموران سازمان بازرسی، وزارت صنعت، تجارت و بازرگانی، بازرسان و کارشناسان موسسه استاندارد و تحقیقات صنعتی، بازرسان وزارت بهداشت و درمان و آموزش پزشکی، مأموران وزارت راه و شهرسازی، اعضای شورای اسلامی روستا، پزشکان شاغل در سازمان پزشکی قانونی اشاره کرد.

۱-۴- وظایف و عملکرد ضابطین دادگستری

نخستین بار واژه ضابط دادگستری در قانون موقتی محاکمات جزایی به کار گرفته شده است. (آخوندی، ۲۷: ۷۳) در ماده ۱۹ همین قانون مصوب ۱۲۹۱ ضابطین عدلیه را بدین شرح تعریف نموده است: ضابطین عدلیه عبارتند از مأمورانی که مکلفند به تفتیش و کشف جرائم (خلاف، جنحه و جنایت) و به اقداماتی که برای جلوگیری مرتکب یا متهم از فرار یا

مأمورانی هستند که وظایف و اختیارات کلی دارند، به عبارتی دیگر در مورد کلیه جرائم صلاحیت اقدام دارند و از نظر دکتر آخوندی، ضابطین عام افرادی هستند که صلاحیت اقدام درباره کلیه جرائم را دارند مگر آنچه قانون منع کرده است. از نظر ماده ۲۹ قانون آئین دادرسی کیفری: فرماندهان، افسران و درجه داران آموزش دیده ی نیروی انتظامی از ضابطین عام می باشند. همچنین طبق بند ۸ ماده ۴ قانون نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران، اهم وظایفی که نیروی انتظامی به عنوان ضابط قوه قضائیه به عهده دارد عبارت است از: پیشگیری از وقوع جرم، کشف جرم، بازرسی و تحقیق، حفظ آثار و دلایل جرم، دستگیری متهمان و بزهکاران و جلوگیری از فرار و مخفی شدن آنان و اجرا و ابلاغ احکام قضائی، مبارزه با مواد مخدر، مبارزه با قاچاق، مبارزه با منکرات و فساد، ایضا، بر اساس این قوانین: پلیس کلانتری، پلیس مبارزه با مواد مخدر، پلیس مبارزه با قاچاق، پلیس امنیت اخلاقی، پلیس آگاهی، پلیس گشت شهری، پلیس بین الملل، پلیس سایبری، پلیس قضائی و پلیس اطلاعات از ضابطین عام محسوب می شوند. از آنجایی که اصل بر صلاحیت ضابط عام است و صلاحیت ضابطین خاص استثنا است، اگر در موردی شک داشته باشیم که آیا ضابط عام باید اقدام کند یا اینکه وظیفه ضابط خاص است، باید آن امر مشکوک را برعهده ضابط عام دانست. فی المثل: چنانچه زندانی در خارج از زندان مرتکب جرمی شود، همانند آنکه در حین انتقال به زندان دیگر یا در زمان مرخصی تحت الحفظ، مرتکب جرم شده و لازم باشد ضابط در این خصوص تحقیقاتی را انجام دهد، این تحقیقات به ضابط عام ارجاع می شود. (نوری، ۱۴۰۲: ۱۴۲)

۱-۳-۲- ضابطین خاص

نظر داشتن متهم بیش از ۲۴ ساعت توسط ضابط (ب) عدم اقدام به انجام تحقیقات مقدماتی بی اذن مقام قضائی در جرائم غیر مشهود (ج) ممنوعیت اخذ تامین از متهم که این امر در صلاحیت مقام قضائی نظیر: بازپرس و دادیار است (د) ارجاع نتیجه اقدامات و تحقیقات خود به مقام قضائی در بازه زمانی معین

۱-۴-۲- در جرائم غیر مشهود

وظایف ضابطین در جرائم غیر مشهود آن است که ابتدا مراتب را جهت کسب تکلیف و اخذ دستور به مقام ذی صلاح قضائی اعلام نماید، چنانچه انجام وظیفه به ضابط ارجاع شود، تحقیقات مقدماتی خود را آغاز و با دست آوردهای خود، پرونده را تکمیل و نتایج حاصل از آن را در اختیار مقام قضائی قرار می دهد، هرگاه تحقیقات ناقص بوده باشد، اغلب مقام قضائی خود وارد عمل می شود، با ورود مقام قضائی، ضابطین دادگستری دیگر حق مداخله نخواهند داشت.

۱-۵-۵- حقوق دفاعی متهمین

۱-۵-۱- در زمان دستگیری و احضار

نا گفته نماند که ابتدا اصل بر برائت است، برابر با اصل ۳۲ قانون اساسی، هیچ کس را نمی توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون معین می کند. با نگاهی به تاریخ، شاهد فراز و نشیب های زیادی در تدوین قوانین و مقررات می

مخفی شدن موافق مقررات قانون باید به عمل آید. (عطایی، ۱۳۹۷: ۱۷)

۱-۴-۱- در جرائم مشهود

انجام وظیفه ضابطین در مواجهه با جرائم مشهود و غیر مشهود متفاوت است، قانون در مواقع رویارویی با جرائم مشهود ضابطین دادگستری را مکلف به حفظ آلات، ادوات، آثار، علائم، دلایل جرم و جلوگیری از فرار متهم و یا تبانی ساخته است. اقدامات ضابط اغلب زیر نظر دادسرا بوده و بایستی به منظور حفظ حقوق و آزادی های فردی، مظنونین به ارتکاب جرم را در اسرع وقت به همراه پرونده به مراجع قضائی ارسال نماید. بطوری که متهم بیش از ۲۴ ساعت بازداشت نماند. هر چند تکمیل پرونده و یا در مواردی به منظور جلوگیری از فرار متهم، نحوه نگهداری وی به بیش از زمان مقرر بینجامد، اما به محض خاتمه ی مهلت مقرر، ضابط وظیفه دارد متهم را حتی در ایام تعطیل و خارج از ساعات اداری به قاضی کشیک معرفی و قاضی مذکور تکلیف او را مشخص می کند. اغلب ملاحظه می شود که مامورین نیروی انتظامی اقدام به بازرسی اتومبیل ها در معابر عمومی می نمایند. در حالی که به موجب ماده ۲۴ قانون آئین دادرسی کیفری حق ندارند در جرائم غیر مشهود اقدام به بازرسی اتومبیل ها نمایند. و حتی دستور کلی مقام قضائی هم کفایت نمی کند. بلکه هرگاه نیاز به بازرسی اتومبیل باشد باید بطور موردی مشخصات و نحوه بازرسی در دستور قضائی قید گردد. چراکه مطابق اصل ۲۲ قانون اساسی، تفتیش از منازل و وسائل نقلیه بطور کلی بی آنکه اتهامی متوجه آنها باشد یک نوع تعرض به حقوق ملت بشمار می آید. حدود وظایف و اختیارات ضابطین به این شرح می باشد: الف) عدم نگهداری و تحت

آنان در پایان هر روز را به رئیس کل دادگستری استان مربوط اعلام می کند تا به همان نحو ثبت شود. والدین، همسر، فرزندان، خواهر و برادر این اشخاص می توانند از طریق مراجع مزبور از تحت نظر بودن آنان اطلاع یابند. فلذا ماده ۵۰ همین قانون نیز به ضابطین تکلیف داده تا ترتیبی دهند شخص تحت نظر به وسیله ی تلفن یا هر وسیله ی دیگری، افراد خانواده یا آشنایان خود را از تحت نظر بودن خود آگاه سازد. یکی دیگر از حقوق متهم در این مرحله مورد معاینات پزشکی قرار گرفتن اوست که سابقا اهمیت چندانی نداشت اما در قوانین اخیر به رسمیت شناخته شده است مشروط بر اینکه متهم، یا از نزدیکان او چنین درخواستی داشته باشند که در اینجا دادستان به پزشکی این مأموریت را محول می کند و گواهی نظر پزشک را در پرونده درج می کند.

۱-۵-۲- در مرحله بازجویی و تحقیق

ضابط دادگستری باید اظهارات شخص تحت نظر، علت تحت نظر، تاریخ و ساعت آغاز آن، مدت بازجویی، مدت استراحت بین دو بازجویی و تاریخ و ساعتی را که شخص نزد قاضی معرفی شده است را در صورت مجلسی قید کنند و آن را به امضا یا اثر انگشت او برسانند. ضابطین همچنین تکلیف دارند تاریخ و ساعت آغاز و پایان تحت نظر بودن را در دفتر خاصی ثبت و ضبط کنند. ایرادی که در اینجا مطرح است عدم تعیین مدت زمان بازجویی می باشد. چنانچه مقرر می گردید، به عنوان مثال نیم ساعت بازجویی، ده دقیقه استراحت و مصادیق این رویه بازدهی نتایج بهتری کسب می گردید. حق دیگری که در رویه ها معمولا با مشکلات فراوانی مواجه است، حق سکوت متهم است، برابر قانون متهم می تواند و این اختیار را دارد که در مقابل سوالات بازجو، هیچ واکنشی نشان نداده

باشیم، روزگاری شکنجه متهمان قانونی بود و قضات بر آن متکی بودند و اصل برائت در برابر اصل محکومیت بسیار کم رنگ بود، آنچه اهمیت داشت وجود متهمی بود که اقرار کند و جز خود شاهی نداشته باشد، که بایستی بی گناهی خود را اثبات می کرد، در غیر این صورت مجازات و کیفر در انتظارش بود اما امروزه تقریبا در تمام اسنادی که درباره حقوق بشر به تصویب مراجع بین الملل رسیده است. بر این نظرند که بشر از حقوق و آزادی هایی برخوردار است.

ضابطین در جرائم غیر مشهود در هنگام دستگیری متهمین ابتدا باید با ذهنیت بی گناهی متهم، وی را دستگیر، سپس تفهیم اتهام را به شکل صریح با ذکر دلایل به او آگاهی دهند تا آگاهانه از خود دفاع کند. نمی توان از انسانی در برابر جرم ناشناخته و دلایل غیر معلوم انتظار داشت پاسخگو باشد و بی مقدمه از خود دفاع نماید (آخوندی، ۱۳۸۴: ۱۱۸) لازمه ی حمایت از حق دفاع متهم در دفع یا رد اتهام روا یا ناروایی که به او نسبت داده اند و نیز رعایت اصل برائت در این فرآیند از دادرسی، آگاهی او از موضوع اتهام و دلایل آن است، زیرا جهل نسبت به موضوع و دلایل اتهام، موجب خدشه به حقوق و آزادی های فردی و به ویژه حق دفاع و نقض اصل برائت است (موسوی اردبیلی، ه.ق. ۱۴۰۸: ۳۷۰). ضابطین دادگستری ضمن اینکه موظف اند متهم را از حقوق دفاعی خود مطلع سازند، طبق ماده ۴۹ قانون آئین دادرسی کیفری باید به محض آنکه متهم تحت نظر قرار گرفت حداکثر ظرف یک ساعت، مشخصات سجلی، شغلی، نشانی و علت تحت نظر قرار گرفتن وی به هر طریق ممکن به دادرسی محل اعلام شود. دادستان شهرستان ها با درج مشخصات مزبور در دفتر مخصوص و رایانه با رعایت مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی، نظارت لازم را برای رعایت حقوق این افراد اعمال می نماید و فهرست

دانش حقوقی، توانمند سازی و افزایش مهارت شغلی، کمک به افزایش سطح کیفی مرحله کشف جرم در نظام دادرسی کیفری، کمک به سرعت و دقت در رسیدگی های کیفری، آموزش مهارت های رفتاری از قبیل رعایت حقوق شهروندی و کرامت انسانی اشخاص و آموزش سامانه مدیریت پرونده قضائی (سمپ) در زمینه ورود اطلاعات و مکاتبات مکانیزه با مراجع قضائی طراحی می نماید. آموزش صحیح قوانین و بکارگیری این آموزش ها، مهارت های علمی و نظری ضابطین را تا حدی بالا می برد که اقدامات آنان مورد اعتماد اصحاب دعوی و مقامات قضائی باشد. از آنجایی که اقدامات ضابط در تحصیل دلایل اثبات جرم تاثیر فراوانی در سرنوشت پرونده کیفری دارد. لذا چنانچه در این امر ضوابط قانونی رعایت نشده باشد، نه تنها این ادله فاقد اعتبار خواهد بود بلکه عملکرد نادرست موجب بروز ضمانت اجرای کیفری بر ضابط نیز خواهد بود. بدین ترتیب ضروری است قوای انتظامی آموزش های خاص حقوقی را در انجام وظایف خود بکار گیرند تا مبری از هر گونه مسئولیت و بد نامی باشند.

۷-۱- جایگاه قانونی و ارزش گزارش ضابط

در مفاد قانون سال ۱۳۷۸ قانون گذار دو شرط: موثق بودن گزارش و مورد اعتماد بودن گزارش را پیش بینی کرده بود ولی در قانون فعلی دو شرط دیگری مذکور است که گزارشات باید برخلاف اوضاع و احوال و قرائن مسلم قضیه نباشد و بر اساس ضوابط و مقررات قانونی تهیه و تنظیم شود تا دارای اعتبار باشند. بنظر این تغییرات از جانب قانون گذار در جهت تسری به تمامی گزارشات ضابطین مفروض است (عبدالعظیم، ۱۳۹۲: ۱۳۷) ارزش گزارش ضابطین در سابق بر

و در راستای رد یا قبول اتهامات سخنی نگوید. هر گونه حرکات تحریک آمیز یا جملات تحریک آمیز در جهت به حرف درآوردن متهم، توسط ضابط منجر به محکومیت های انتظامی خواهد بود که غالبا ضابط به جهت اقرار یا کشف حقیقت یا به حرف درآوردن متهم، از هیچ اقدام ناپسندی روی برگردان نیست. سومین حقی که متهم در این مرحله دارد: حق دارا بودن از وکیل می باشد، با شروع تحقیقات متهم می تواند از او مشاوره بگیرد. موضوع بعدی که از محرمانه انجام مقام قضائی بشمار می آید و از حقوق متهم محسوب می شود. اینکه سوالات تلقینی یا سوالات همراه با اجبار و اکراه مطرح نکنند و ابتدا به وی گوشزد نمایند که مراقب اظهارات خود باشد که این پرسش و پاسخ باید در محلی آرام و عاری از هرگونه شکنجه با هدف کشف حقیقت باشد، نه اینکه مقصود آزار و اذیت متهم باشد.

۱-۵-۳- در مرحله اعزام و بدرقه

از حقوق این مرحله می توان به مواردی از جمله: اجتناب از سرزنش و شماتت کردن مجرم به خاطر جرم ارتكابی اشاره کرد. همچنین هنگام بدرقه تا جایی که امکان دارد از قفل و زنجیر اعضای بدن اجتناب گردد. انتقال با خودروهای ویژه حمل متهم انجام شود تا متهم دچار آسیب نشود. دیده شدن او در انظار عمومی، به وسیله قفل و زنجیر یا هرگونه اعمال غیر عادی، حیثیت اجتماعی او را خدشه دار می کند.

۱-۶- آموزش ضابطین دادگستری

برابر با ماده ۵ آئین نامه اجرایی احراز عنوان ضابط دادگستری: معاونت منابع انسانی قوه قضائیه، دوره های آموزش خاص ضابطان دادگستری را با لحاظ اهداف: ارتقا

دادسرا در ایران بصورت سلسله مراتبی است و پلیس به عنوان ضابط قضائی، مباشر و بازوی اجرایی مقامات دادسرا در انجام امور مذکور است.

دغدغه هایی نیز در مورد ارتباط بین ضابط و قاضی وجود دارد. به عنوان مثال از کلام رهبری نقل است: بر رفتار ضابطین باید مراقبت و نظارت شود که در حق متهم زیاده روی یا تند روی نشود، دستگاه قضائی نیز نباید تحت تاثیر ضابط باشد، بلکه باید بصورت مستقل به مسائل رسیدگی کند. البته نظرات کارشناسی ضابطان نیز نادیده گرفته نشود. (سایت رهبری، کدخبر: ۵۰۵۳۹) سید ابراهیم رئیسی، رئیس سابق قوه قضائیه نیز در دیدگاهی مشابه دو بار در سخنان خود در جلسه مسئولان قضائی تاکید کرده است که قاضی باید حاکم بر ضابط باشد و ضابط باید از قاضی تبعیت کند. (انصاف نیوز، کدخبر: ۳۰۹۲۲۱) غلامحسین محسنی اژه ای، رئیس قوه قضائیه فعلی در جمع قضات دادسرای ویژه جرائم امنیتی در تاریخ ۱۴۰۱/۰۴/۱۴ گفتند: مسئولان ذی صلاح قضائی و مشخصا مقامات دادسرا باید ضمن بهره گیری از تخصص، امکانات و مسئولیت های قانونی ضابطین در امر خطیر کشف جرم و تعقیب متهم، بر این نکته مهم توجه داشته باشند. که مسئول رسیدگی قضائی به پرونده، شخص قاضی است و اوست که شرعا و عرفا پاسخگوی پرونده می باشد. از مسائلی نظیر عدم صورتجلسه ضابط، پیرامون انجام مراحل مختلف بازرسی به سادگی عبور نکنند و چنانچه یک ضابط پس از اجازه مقام قضائی و با رعایت موازین قانونی اقدام به بازرسی و یا ضبط اشیایی از متهم کرد و نسبت به صورتجلسه کردن آن اقدام لازم را ترتیب نداد، موضوع را به صورت دقیق پیگیری کنند، چراکه عدم صورتجلسه موارد بازرسی از ناحیه ی ضابط زمینه ساز مشکلات و فساد بوده و برای خود ضابط نیز خطرناک

اساس اماره قضائی بوده و فی الحال در اعتبار اماره قانونی می باشد، یعنی سند رسمی و نظریه کارشناسی می باشد. اهمیت گزارش ضابطین تا حدی بیشتر است که دادستان دستورات بعدی خود را بر اساس همین گزارشات تعیین و صادر می کند. فلذا عملکرد این قوا زیر بنای کشف جرم است، صرف نظر از جرائمی که شکایت مستقیما به اطلاع مقام قضائی می رسد و جرائمی که در مرئی و منظر دادستان ها یا سایر مقامات دادسرا اتفاق می افتد، اغلب جرائم مهم بدوا یا از طریق سامانه ۱۱۰ توسط شاکی به دستگاه پلیس گزارش می شود و یا گشت های پلیس به لحاظ حضور دائم در سطح شهر، با طیف وسیعی از جرائم که در ملاء عام و به صورت مشهود اتفاق می افتد مواجه می گردند که هر چند ظاهرا تحت نظارت و تعلیمات دادستان ها پی جویی می شوند اما در عمل پی جویی و کشف جرائم وظیفه ذاتی نیروهای پلیس است (گل دوست جویباری، ۱۳۹۸: ۴) ماده ۵۹ قانون آئین دادرسی کیفری از ضابطین خواسته است ضمن شماره گذاری اوراق و گزارشات خود، نهایت دقت را مبذول نموده و تعداد آن اوراق را در صورت مجلس مشخص نمایند.

۱-۸- روابط فی مابین ضابطین و مقامات دادگستری

ارتباط کاری مرجع قضائی با ضابط قضائی به دو شکل متصور است، الف) ارتباط سلسله مراتبی: این ارتباط هرمی و به این صورت است که در آن یک سازمان به سازمان دیگر وابسته است، مدیران و تابعان هر یک حوزه ی اقتدار مشخصی دارند (شیراییان و عبدالهی، ۱۳۹۸: ۶-۴) ب) ارتباط شبکه ای: در این حالت سازمان ها مراجعی خود مختار هستند که در عرض یکدیگر قرار دارند، هیچکدام از آنان بر دیگری حاکمیت نداشته و از یکدیگر دستور نمی گیرند. بنابراین ساختار نهاد

جزائی از ناحیه مرتکب جرم، برای اثبات مسئولیت کیفری در کلیه جرائم اعم از عمدی و غیرعمدی الزامی است. مفهوم مسئولیت کیفری گاه به قابلیت شخص برای تحمل کیفر و زمانی به تحمیل تبعات رفتاری شخص بر وی، اطلاق می شود.

با توجه به اینکه تنوع و پیچیدگی جرائم، ناقض حقوق متهم در فرآیند کشف حقیقت گردیده، یکی از علل عدم رعایت این نظامات می تواند عدم وجود نیروی متخصص باشد. امروز انتظار عموم از نظام کیفری، ایجاد نظم عمومی است، ایجاد چنین نظامی اعطای اختیارات ضابطین را گسترش می دهد، این اختیارات از جهتی توانمندی ضابطین را در انجام وظایف افزایش می دهد و از جهتی نیز ممکن است ناقض حقوق شهروندی باشد. در هر مرحله اعم از برخورد اولیه با مجرم و تعقیب آن ضابطین نقش بسزایی دارند. خطر تضییع حقوق متهم همیشه وجود دارد. پلیس به عنوان بارزترین مصداق ضابط و خط مقدم ارتباط با مردم، وظیفه تامین نظم را دارد. در جامعه ی ما نیز همچون جوامع کثیر دیگری عملکرد ضابط اعم از موارد منفی و مثبت توسط شهروندان مورد نقد و بررسی قرار گرفته و رضایت و نارضایتی مردم تعیین می شود. جهت برون رفت از این چالش ها راهکارهای زیر می تواند موثر باشد.

پیشنهادات :

۱- ایجاد و تاسیس شبکه های الکترونیکی ارتباطی ما بین ضابط و مقام قضائی:

برقراری ارتباط و به اشتراک گذاری وضعیت محل وقوع جرائم و صحنه های حوادث به وسیله پخش زنده می تواند ضابط را در امر گزارش نویسی، کشف حقیقت، و بطور کلی در اتخاذ تصمیمات یاری نماید.

است. باید از ضابط بخواهیم تا آنجایی که مقدور است قبل از مرحله بازرسی و جلب فرد، نسبت به جمع آوری ادله، اسناد و مدارک ناظر بر انتساب اتهام به فرد اقدام کند و حتی الامکان نباید ابتدا فرد را بازداشت و سپس نسبت به تحصیل ادله اتهامی اقدام کرد. (خبرگزاری ایسنا، کدخبر: ۱۴۰۱۰۴۱۴۰۹۸۳۳)

نتیجه گیری :

نیروهای پلیس برای انجام وظایف مختلف، از جمله برقراری امنیت در جامعه ناگزیر از انجام اعمالی هستند که شاید منجر به نقض حقوق شهروندی و عدم انجام این اعمال موجب از بین رفتن امنیت، افزایش بزهکاری یا اخفای متهمین از چنگال عدالت شود، بطوری که به اعتقاد برخی گاه حفظ حقوق برخی از شهروندان برابر است با نقض حقوق عده ای از شهروندان دیگر، فلذا در این خصوص ضابط عمدی در ورود ضرر نداشته یا از اجرای قراردادی خودداری می کند، قصدش مسئولیت خود نیست، بلکه مسئولیت را قانون بر او تحمیل می کند. از آنجایی که افراد متهم نیز از شهروندان بشمار می آیند، چنانچه حقوق آن توسط ضابط نقض شود، حسب مورد مسئولیت مدنی و کیفری بر پلیس خواهد داشت. مسئولیت های مدنی یعنی پرداخت خسارات، هر جا شخص ضابط در برابر متهم مسئول جبران خسارت باشد، در آنجا مسئولیت مدنی وجود دارد و مسئولیت کیفری نیز مسئولیتی است که مرتکب عمل مجرمانه، علاوه بر علم و اطلاع باید دارای اراده و سوءنیت یا قصد مجرمانه بوده و رابطه علیت بین عمل ارتكابی و نتیجه حاصل از جرم وجود داشته باشد تا بتوان عمل انجام شده را به مرتکب نسبت داد. از نظر حقوق جزا برای تحقق جرم، وجود سوءنیت یا قصد مجرمانه یا تقصیر

اولیه مانند: نحوه ی جمع آوری ادله وقوع جرم، نحوه حفظ وضعیت محل وقوع جرم، نحوه شناسایی و جلوگیری از فرار متهم، نحوه انجام تحقیقات محلی و مقدماتی به عنوان ضابط قضائی تعلیم دیده باشند.

۵- برگزاری جلسات تجزیه و تحلیل مسائل و پرونده های قبلی ما بین ضابطین و مقامات قضائی در محل قوه قضائیه:

برقراری جلسه و نقد عملکرد ضابطین در اتفاقات و ماموریت های پیشین بطوری که ایرادات معنونه در عملکرد ضابطین مورد بررسی قرار گرفته و باید و نبایدهای اقدام یا عدم اقدام به آن عمل، جهت بحث واقع گردد.

۶- تبدیل وضعیت ضابط خطاکار و جایگزین نمودن فرد دیگری در مواقعی که میزان اشتباهات و خطای ارتكابی به سه مورد برسد:

در کتاب آسمانی مقید است، هر فردی بهر کاری خلق شده و خداوند نیز هیچ کس را مکلف نمی کند به آنچه که توانایی ندارد، بنابراین در بین ضابطین، توانایی ها متفاوت بوده و ممکن است عملکرد متفاوتی داشته باشند.

۷- پیش بینی چند واحد دروس اختصاصی در دانشکده های نظامی به هر فرد نظامی که در مقام ضابط از عملکردی علمی و آگاهانه منطبق با مسائل روز برخوردار باشد:

از قدیم الایام برخی از سیستم ها و مراکز دولتی، از همان ابتدا با پذیرش و سرمایه گذاری بر هر هنر آموز یا دانشجوی، آنان را جذب و متعهد می سازند که بعد از اتمام تحصیلات، در خدمت آن مرکز باشند، مامور ضابط بهتر است از ابتدا علوم

۲- حتی الامکان حضور یک نفر مقام قضائی در کنار پلیس در مواقع اعزام به ماموریت:

رویه آن است که ابتدا گشت پلیس ۱۱۰ یا مامورین کلانتری محل به دلیل اطلاع زود هنگام، در صحنه های وقوع جرم حاضر و سپس مقام قضائی جهت انجام وظایف در محل حضور می یابد، مقام قضائی بهتر از ضابط از حقوق متهم یا مجرم و همینطور شاکی یا مجنی علیه، آگاه است و می تواند در لحظه از بروز ناحقی بر هر یک از آنان جلوگیری کرده و روند تشکیل پرونده، ثبت گزارش و انجام تحقیق را سامان بخشد.

۳- وجود بیست و چهار ساعته ی فردی بنام مشاور متعلق به ناجا در واحد های قضائی که راهکارهای مقتضای هر لحظه را تعیین و ابلاغ نماید:

سیستم قضائی می تواند به جهت کاهش پیدایش هر گونه اعتراضات مبنی بر عملکرد ضابطین قضائی، از محل و اختیارات و اعتبارات خود استفاده کرده و از کارشناس مسائل نظامی یا مشاور اقدامات نظامی بهره ببرد، بطوری که فرمانده ضابطین در دفتر واقع در اماکن قضائی مستقر بوده و اقدامات مخصوص هر عملیات را به نسبت موضوع ارجاعی به مامورین حاضر در موقعیت گوشزد نموده تا خطایی از آنان سر نزند.

۴- برقراری دوره های ادواری آموزشی بر ضابط و ارائه ی نکته نظرات مهم توسط قوه قضائیه، علاوه بر آموزش هایی که در ناجا سپری کرده اند:

در بدو استخدام، آموزش های نظامی بر همه مامورین یکسان بوده و ضرورت دارد آن دسته از مامورینی که در مقام ضابط قضائی انجام وظیفه می نمایند. علاوه بر گذران آموزش های عمومی نظامی، مواردی نیز از نکات حیاتی مربوط به اقدامات

مخصوص خود را فرا گرفته و عملکردی صحیح، منطبق با قانون داشته باشد.

سپاسگزاری

از معاونت محترم پژوهشی به خاطر حمایت حمایت معنوی در اجرای پژوهش حاضر سپاسگزاری می‌شود.
از آقای دکتر عبدالله عزیززاده به خاطر بازبینی متن مقاله و ارائه نظرهای ساختاری تشکر و قدردانی می‌شود.
از داوران محترم به خاطر ارائه نظرهای ساختاری و علمی سپاسگزاری می‌شود.
نگارندگان بر خود لازم می‌دانند از آقای دکتر محمد رسول آهنگران به خاطر مطالعه متن مقاله حاضر و ارائه نظرهای ارزشمند سپاسگزاری نمایند.

منابع

- گلدوست جویباری، رجب (۱۳۹۸): آئین دادرسی کیفری، ج ۱۲، انتشارات جنگل
- مقالات:
- شعبانلی، عمران (۱۴۰۰): اهمیت آموزش آئین دادرسی کیفری بر کاهش چالش های ضابطان دادگستری در تحقیقات مقدماتی، فصلنامه علمی مطالعات مدیریت بر آموزش انتظامی، سال چهاردهم، شماره پنجاه و ششم، زمستان ۱۴۰۰
- شیدائیان، زینب (۱۳۸۹): بررسی مدل ارتباط سلسله مراتبی میان دادرسی و پلیس در فرآیند کیفری، پژوهش حقوق کیفری، سال هشتم، شماره بیست و نهم، زمستان ۱۳۸۹
- عزیزآبادی فراهانی، حسین (۱۳۹۶): بررسی راهکارهای توانمند سازی ضابطین در رعایت حقوق متهمین با رویکرد جرم شناختی، فصلنامه انتظام اجتماعی، سال دهم، شماره اول، بهار ۱۳۹۷
- عطا زاده، سعید (۱۳۹۹): تکالیف ضابطان دادگستری در تحقیق و بازجویی از متهم با رویکرد آموزشی، نشریه علمی آموزش در علوم انتظامی، سال هفتم، شماره بیست و ششم، تابستان ۱۳۹۹
- قمی اوپلی، الهام (۱۳۹۷): حقوق متهم نزد ضابطین دادگستری در قانون آئین دادرسی کیفری، فصلنامه علمی، حقوقی قانون یار، سال دوم، شماره ششم، تابستان ۱۳۹۷
- نوری، سیدفاضل؛ آقایی، نسترن (۱۴۰۲): بازشناسی الگوی ارتباطی قاضی و ضابط قضائی در نظام رسیدگی کیفری، فصلنامه تحقیق و توسعه در حقوق تطبیقی، بهار ۱۴۰۲
- فلاح، عبدالعظیم (۱۳۹۱): میزان اعتبار گزارش ضابط دادگستری در تصمیمات قضائی، فصلنامه علوم انسانی (نشریه تعالی حقوق)، شماره ۴، پائیز ۱۳۹۱
- پایان نامه و رساله ها:
- توجهی، عبدالعلی (۱۳۷۷): جایگاه بزه دیده در سیاست جنایی ایران، رساله دکتری حقوق جزا
- دراج، بهزاد (۱۳۸۲): اصل برائت، مبانی و آثار آن در حقوق کیفری، پایان نامه حقوق جزا
- قوانین:
- آئین نامه اجرایی احراز عنوان ضابط دادگستری
- دستورالعمل فوریت های قضائی و نحوه عملکرد واحد کشیک (مصوب رئیس قوه قضائیه ۱۳۹۵)
- قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۷۸
- قانون آئین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

- الف- کتابها
- ۱ آخوندی، محمود (۱۳۷۳): آئین دادرسی کیفری، ج ۲، ج ۶، سازمان چاپ و انتشارات وزارت ارشاد
- آخوندی، محمود (۱۳۸۴): آئین دادرسی کیفری کاربردی، ج ۵، چ ششم، انتشارات وزارت ارشاد
- انوری، حسن (۱۳۷۸): دستور زبان فارسی ۱، تهران، انتشارات فاطمی
- بندریگی، محمد (۱۳۷۹): مجدالطلاب، ج ۳، تهران، انتشارات ایران
- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۴): ترمینولوژی حقوقی، تهران، انتشارات گنج دانش
- دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷): لغت نامه، ذیل کلمه شاکی
- صادق منش، جعفر (۱۳۵۱): ضابطان قضائی، تهران، انتشارات قوه قضائیه
- عطایی جنتی، مجید؛ صنعتی، مهدی؛ نوریان، ایوب (۱۳۹۷): ضابطان قوه قضائیه، چ اول، نشر حقوق پایا